

УДК 330.131.5

М. Ф. Новікова

аспірант

Державний агроекологічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Узагальнені теоретичні основи ефективності виробництва. Запропоновано алгоритм поетапної оцінки економічної ефективності.

Постановка проблеми

Ефективність – об'єктивна економічна категорія, сутність якої визначається способом виробництва, системою виробничих відносин, метою розвитку суспільства. Вона є категорією відтворення, оскільки відображає сукупну результативність суспільного виробництва, тобто є кінцевим результатом виробничого процесу після проходження всіх фаз відтворення.

Актуальність її дослідження за сучасних умов обумовлена зміною економічного ладу в державі, реформуванням сільськогосподарських підприємств та недосконалістю механізму господарювання на місцях.

На сучасному етапі в економічній теорії і практиці існує велика кількість методологічних рекомендацій щодо визначення економічної ефективності підприємств, які різняться системами показників і способами їх розрахунку. Підсумовуючи результати наукових досліджень, які оприлюднюються, можна зробити висновок про ряд тлумачень ефективності.

По-перше, ефективність часто ототожнюється з продуктивністю праці. В цьому випадку під ефективністю розуміється фактор соціально-економічного розвитку суспільства [1, 4, 7]. Продуктивність праці розглядається як головний фактор підвищення ефективності виробництва. По-друге, економічна ефективність розглядається як ряд підсистем, таких як техніко-економічна, соціально-економічна й екологічна, що органічно взаємопов'язані і взаємодіють [8, 9]. По-третє, ефективність розглядається у взаємозв'язку із системою виробничих відносин у залежності від результатів і витрат суспільної праці з приводу використання виробничих ресурсів, результатів (ефекту) виробництва і ресурсів спільної праці [6, 10, 11].

Ці теорії розкривають суть багатогранної категорії економічної ефективності. Вони є взаємоутворюючі і взаємодоповнюючі, однак охоплюють лише частковий випадок або окремий момент виробничого циклу чи процесу реалізації [8].

Різноманітність точок зору з приводу суті економічної ефективності виробництва пов'язана з характеристикою багатогранних форм відображення результату виробництва й форм проявлення суспільної праці. Так, на думку А. І. Ноткіна, суть економічної ефективності є складовою системи категорій, що характеризує розвиток виробництва як

безпосереднє суспільне виробництво суспільного продукту й національного доходу [5]. Це одна з фундаментальних категорій політичної економії, що виражає стимулювання розвитку продуктивних сил при найменших народногосподарських витратах.

На наш погляд, неможливо повністю погодитись з таким трактуванням економічної ефективності стосовно лише економічних відносин між суспільством та робітниками з приводу результату їх господарської діяльності, оскільки при цьому залишаються неохопленими відносини між суспільством і підприємством, між робітниками і підприємством та між самими робітниками, що також входять до поняття ефективності.

Найбільш розповсюдженим в економічній літературі є твердження, що ефективність – це не просто результативність виробництва, а відношення результату або ефекту виробництва до витрат суспільної праці.

Як стверджують С. І. Кованов та В. А. Свободін, ефективність виробництва – це економічна категорія, яка відображає функціонування виробничих сил і виробничих відносин та виявляє результативність функціонування засобів, предметів і робочої сили [2]. На нашу думку, ефективність виробництва визначає суть процесу відтворення і характеризує ступінь досягнення основної мети, що залежить від системи економічних законів стосовно до суспільного та індивідуального відтворення.

І. А. Маркіна відносить ефективність до принципово управлінських понять, оскільки вона визначається співвідношенням результату (ефекту) діяльності з наміченими цілями і розрізняє три основні її види: *потрібнісну* як відношення цілей до потреб, ідеалів і норм; *результативну* як відношення досягнутого результату до намічених цілей; і *затратну* як відношення затрат до досягнутих результатів [3].

Ми погоджуємося з цим твердженням, адже ці три види ефективності містять ланцюжок таких основних параметрів як управління: ціннісні норми, задачі, ресурси. При цьому ціннісні норми визначають цілі, конкретизовані в задачах. Розв'язання задач гарантує досягнення цілей і затрати необхідних ресурсів. На нашу думку, ланцюжок “потреби-цілі-задачі-ресурси” не вичерпує повністю поняття ефективності. Так, він не охоплює зворотнього зв'язку “ресурси-потреби” із визначенням ефективності понесених затрат у зв'язку із задоволенням потреб.

Недоліком розглянутих методологічних рекомендацій [1, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11] є відсутність єдиного підходу і достатньо об'єктивної бази для розрахунку наукової обґрунтованості принципу формування системи часткових показників і визначення їх значущості. У зв'язку з формуванням ринкового середовища та реформуванням сільськогосподарських підприємств вважаємо за доцільне поглибити поняття ефективності в контексті циклічності виробництва і замкненості виробничого циклу.

Завданням досліджень є вивчення методик економічної ефективності із визначенням слабких моментів та розробка нової, побудованої шляхом інтегрування в існуючу систему узагальнюючого алгоритму економічної оцінки ефективності роботи підприємства.

Об'єктом дослідження виступає діяльність господарюючих суб'єктів в умовах формування нових ринкових відносин власності.

У ході дослідження були використані такі методи: *аналізу і синтезу* – при вивченні показників та методик дослідження економічної ефективності; *монографічний* – при аналізі стану існуючих досліджень; *узагальнення* – для розробки схеми оцінки економічної ефективності [12].

Результати дослідження

Економічна ефективність виробництва якраз і полягає в тому, щоб зрозуміти, якою ціною, якими затратами і якою кількістю ресурсів отримані дані результати. Але ефективність виробництва має не тільки економічний, а й соціальний аспект. З економічно-соціальної точки зору під час вивчення поняття ефективності на перший план виступає питання про те, як при обмежених ресурсах найбільш повно задовольнити потреби всіх працівників виробництва (мікроекономічний рівень) і, відповідно, всіх членів суспільства (макрорівень).

Цілком очевидно, що економічний ефект (результат) від здійснення господарської діяльності може характеризувати: на макрорівні – розмір національного доходу, на мікрорівні – обсяги товарообігу й валової продукції або розмір отриманого чистого прибутку.

З огляду на все вищесказане, вважаємо за доцільне оцінювати економічну ефективність на кожному етапі здійснення операційного циклу роботи підприємства як системи. Тому ми пропонуємо наступний алгоритм оцінки економічної ефективності (рис. 1), де аналіз економічних показників здійснюється на кожному етапі виробничого циклу.

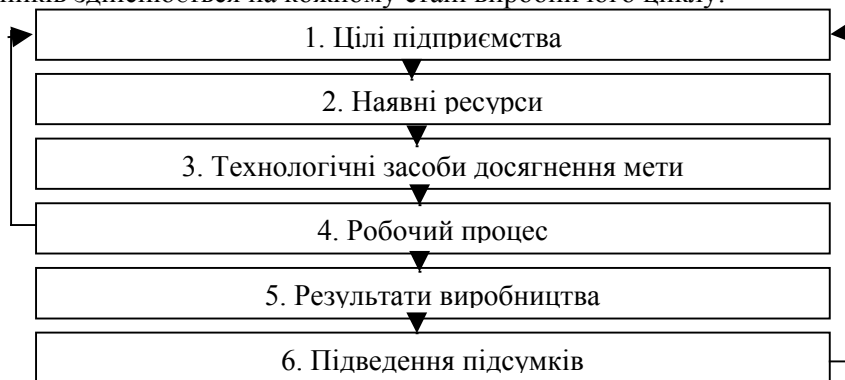

Рис. 1. Алгоритм оцінки економічної ефективності підприємства
Запропонована модель передбачає наступні етапи.

На **першому етапі** визначаються потреби та здійснюється постановка задачі, визначається стратегія роботи підприємства за умови “найкращої”, “оптимальної” та “найгіршої” ситуації на ринку, визначається доцільність існуючої стратегії.

В табл. 1 показані цілі підприємства, які визначають загальну оцінку економічної ефективності діяльності. В ході оцінки ефективності здійснюється детальний аналіз зовнішнього середовища, визначаються потреби суспільства. В якості критеріїв оцінки приймаються статистичні макроекономічні показники суспільного виробництва та аналізу ринку.

Таблиця 1. Цілі підприємства та шляхи впливу на них

Цілі підприємства	Шляхи впливу
Економічна ефективність	Обсяги виробництва Трудові ресурси Основні фонди Оборотні засоби Матеріальні ресурси Прибуток
Соціальна ефективність	Поліпшення умов праці та побуту Зростання рівня зайнятості людей Скорочення тривалості робочого тижня
Технічна ефективність	Технології виробництва
Екологічна ефективність	Екологізація виробництва

На **другому етапі** проводиться оцінка наявних виробничих ресурсів підприємства, досліджується стан матеріально-технічної бази, людський та фінансовий капітал.

Проводиться детальний аналіз внутрішнього середовища, визначаються потреби підприємства та окремих працівників. В якості критеріїв оцінки приймаються мікроекономічні показники економічного виробництва, аналізують основні і оборотні фонди підприємства, фінансову мобільність і незалежність в динаміці за минулі періоди, робиться прогноз на майбутнє.

На **третьому етапі** здійснюється оцінка теоретичної і технічної бази, визначаються законодавчі та методологічні рекомендації щодо визначеного завдання, оцінюється наявний людський потенціал.

Четвертий етап охоплює поточний аналіз роботи кожної складової діючої системи виробничого процесу в ході здійснення робочої програми з урахуванням кон'юнктури ринку та інші можливі зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

П'ятий етап передбачає економічну оцінку діяльності: натуральні та вартісні показники, а також аналіз фінансового стану підприємства.

На основі аналізу та оцінки показників ефективності економічної діяльності підприємства виявляються резерви підприємства та

приймаються оптимальні управлінські рішення. В таблиці 2 наведена схема взаємозв'язків показників ефективності економічної діяльності підприємства і резервів її покращання.

Таблиця 2. Показників ефективності економічної діяльності підприємства й резерви їх покращання

Показники	Резерви
Прибуток	Зростання обсягу випуску продукції Зниження собівартості продукції Підвищення продуктивності праці Удосконалення ціноутворення Застосування ринкових форм управління
Рентабельність виробництва	Збільшення прибутку підприємства Підвищення продуктивності праці Зростання обсягу випуску продукції Зниження собівартості продукції Удосконалення ціноутворення
Обсяги випуску чи реалізації	Підвищення продуктивності праці Удосконалення ціноутворення Підвищення конкурентоспроможності продукції Скорочення норм витрат матеріалів
Продуктивність праці	Механізація та автоматизація виробництва Удосконалення технологічних процесів Покращання використання обладнання Покращання використання робочого часу Підвищення рівня організації виробництва, праці та управління
Собівартість продукції	Збільшення обсягу виробництва або реалізації продукції Зниження матеріаломісткості продукції Оптимізація управління Удосконалення ціноутворення
Матеріаломісткість продукції	Удосконалення технологічних процесів Зростання обсягів випуску продукції Підвищення продуктивності праці Удосконалення ціноутворення Підвищення науково-технічного рівня виробництва
Фондовіддача	Зростання обсягів виробництва продукції Підвищення продуктивності праці Удосконалення ціноутворення

На шостому етапі робиться узагальнення аналізу виробничої програми з точки зору економічного, технічного, соціального та екологічного ефекту, визначення недоліків і прорахунків на макро- (задоволення потреб суспільства) і мікрорівні (задоволення потреб працівників та підприємства в цілому), проводиться оцінка резервів підвищення ефективності та здійснюється постановка завдань на наступний період із врахуванням визначених резервів.

Висновки

Ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств – це процес досягнення стратегічного прибутку на кожному етапі розвитку аграрного підприємства при забезпеченні достатньої фінансової сталості та платоспроможності, оптимального співвідношення рентабельності і ризику. Підвищити ефективність діяльності – значить забезпечити найбільш результативний та корисний для підприємства шлях розвитку.

Запропонований алгоритм дозволяє комплексно і в динаміці оцінити роботу господарюючого суб'єкта, сприяє підвищенню мобільності ресурсів підприємства, швидкій орієнтації на ринку та можливого перепрофілювання. Такий підхід до підвищення ефективності економічної діяльності підприємств передбачає не тільки виявлення внутрішніх резервів, але й адаптацію підприємства до змін у зовнішньому середовищі.

Застосування базових показників аналізу поряд з динамічною оцінкою суміжних факторів призводить до визначення об'єктивної ситуації і дає можливість своєчасно реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі фірми.

Перспективи подальших досліджень

Сформульоване в статті тлумачення ефективності припускає необхідність формування якісно нових підходів і систем показників при оцінці діяльності підприємств. Тому подальші дослідження повинні бути зосереджені на аналізі факторів впливу на економічну ефективність та поглибленні знань про її досягнення на регіональному рівні, на рівні підприємства й виробництва окремого виду продукції.

Література

1. Економіка підприємства / Бойчик І. М., Харів П. С., Хопчан М. І. та ін. – К.: “Каравела”; Львів: “Новий світ-2000”. – 2001. – 298 с.
2. Кованов С. И., Свободин В. А. Экономические показатели деятельности сельскохозяйственных предприятий: Справ., 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Агропромиздат, 1991. – 216 с.
3. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління // Фінанси України. – 2000. – № 6. – С. 24–32.
4. Наумов Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 39–42.
5. Ноткин А. И. Вопросы эффективности и интенсификации общественного производства / Отв. ред. Г. М. Сорокин; АН СССР. Ин-т экономики. – М.: Наука, 1986. – 302 с.
6. Обелець О. С. Економічна ефективність зернового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 59–63.
7. Примак Т. О. Економіка підприємств. – К.: МАУП, 1999. – 108 с.

8. *Прядко В. В.* Теоретико-методологічні аспекти ефективності сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. – 2003. – № 10. – С. 69–77.
 9. *Савченко О. Ф.* Теоретичні аспекти ефективності функціонування підприємств аграрного сектору економіки // Економіка АПК. – 2002. – № 8. – С. 41–44.
 10. *Сінченко В. М., Пастух Ю. А.* Проблеми підвищення економічної ефективності виробництва цукрових буряків // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 55–59.
 11. *Ткачук В. А.* Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в реформованих підприємствах // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 66–67.
 12. *Гальчинський А. С.* та ін. Основи економічних знань. – К.: Вища шк., 2002. – 543 с.
-